

KÖNYVAJÁNLÓ: KÖRNYEZETI NEVELÉS ÉS FENNTARTHATÓSÁG

ZÁDORI IVÁN

DOI: 10.12700/PK.2026.009

kapcsolati dékánhelyettes, egyetemi docens,
Pécsi Tudományegyetem, Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar
zadori.ivan@pte.hu

A Pécsi Tudományegyetemen 2025-ben jelent meg a Környezeti nevelés és fenntarthatóság című kötet második, bővített kiadása. A könyv a 2022-es első kiadást kiegészítve és frissítve mutatja be a környezeti nevelés és a fenntarthatóság legfontosabb kérdéseit, részletesen is reflektálva az egyre sürgetőbbé váló környezeti, gazdasági és társadalmi kihívásokra. A kötet különös jelentőséggel bír a felsőoktatás számára, hiszen a fenntarthatóságra nevelés alapvető intézményi felelősségként jelentkezik az egyetemek számára is.

A Pécsi Tudományegyetemen, valamint annak Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Karán hosszabb idő óta kiemelt cél a fenntarthatósággal kapcsolatos ismeretek beépítése az oktatási programokba. Ez a törekvés jól illeszkedik ahhoz a nemzetközi szemlélethez, amely szerint a felsőoktatási intézményeknek aktívan hozzá kell járulniuk a jövő pedagógusainak felkészítéséhez és a környezeti neveléssel és fenntarthatósággal kapcsolatos ismereteik bővítéséhez, melyek segítségével eredményes lehet a fiatal generációk érzékenyítése és tudatosságuk fokozása az oktatás és nevelés különböző szintjein.

A könyv egyik legfontosabb üzenete, hogy a jelenlegi gazdasági, társadalmi és környezeti problémák nem egyik napról a másikra alakultak ki. Hosszú történeti folyamat eredményeként jutottunk el oda, hogy az emberiség számos területen túllépte a természeti rendszerek eltartóképességét. Az erőforrások túlzott felhasználása, egyes esetekben azok pusztítása és felélése, a környezetszennyezés, a gyors népességnövekedés, valamint a klímaváltozás mind olyan jelenségek, amelyek egymással szorosan összekapcsolódva alakítják mindennapjainkat. A gazdasági és technikai fejlődés, valamint az életszínvonal növekedése számos pozitív eredményt hozott világszerte, ugyanakkor az is teljesen nyilvánvaló, hogy e változások rövid és hosszabb távon is veszélyeztetik az emberi társadalmak és közösségek stabil, fenntartható működését.

A környezeti nevelés ezekre a problémákra nem kizárólag technológiai vagy gazdasági megoldásokat keres, hanem az emberi gondolkodás és viselkedés formálására törekszik. A környezeti nevelés története több mint ötven évre nyúlik vissza. Az 1970-es évektől kezdődően világszerte egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a környezeti problémák hatékony és eredményes kezeléséhez szemléletváltásra van szükség. Az azóta eltelt évtizedekben számtalan sikeres program, projekt, nemzetközi kezdeményezés, oktatási reform vagy éppen kutatás foglalkozott azzal, hogyan lehet a környezeti nevelés és fenntarthatóság alapértékeit és jó gyakorlatait beépíteni az oktatási folyamatokba és a mindennapi tevékenységekbe egyaránt.

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy mennyire tekinthető sikeresnek a környezeti nevelés és a fenntarthatóságra nevelés? Több mint fél évszázad környezeti nevelési törekvései után azt látjuk, hogy a globális környezeti problémák jelentős része továbbra is fennáll, sőt, a helyzet talán rosszabb, mint valaha.

A klímaváltozás hatásai egyre intenzívebben jelentkeznek, a biológiai sokféleség csökkenése folytatódik, és számos természeti erőforrás felhasználása továbbra is meghaladja a fenntartható mértéket. Mindez könnyen vezethet ahhoz a következtetéshez, hogy a környezeti nevelés nem bizonyult kellően hatékonynak és nem sikerült olyan ismereteket megosztani, illetve a környezettel, természettel kapcsolatos attitűdöket alakítani, formálni, amelyek makroszinten megváltoztatták volna a kedvezőtlen trendeket.

A kérdés azonban ennél összetettebb. Nem tudhatjuk pontosan, hogy milyen állapotban lenne ma a világ a környezeti nevelés, majd később a fenntarthatóságra nevelés elmúlt évtizedei nélkül. Elképzelhető, hogy a problémák még súlyosabbak lennének, és a társadalmak még kevésbé lennének képesek felismerni a veszélyeket. A fenntarthatósági szempontok ma már jelen vannak a közoktatásban, a felsőoktatásban, a vállalati stratégiákban és a politikai döntéshozatalban is. Bár az eredmények nem mindig látványosak, a szemléletformálás hosszú távú folyamat, amelynek hatásai gyakran csak évtizedek múltán érzékelhetők. A reményt keltő folyamatok ellenére azonban számtalan olyan terület is van, ahol valóban kritikus, vagy éppen visszafordíthatatlannak tűnő jelenségekkel találkozhatunk.

A fenntarthatóság szempontjából különösen lényeges elem, hogy a negatív visszacsatolások milyen intenzitással jelentkeznek. A környezeti rendszerek sok esetben hosszú ideig képesek elfedni az emberi tevékenységek következményeit, majd egy bizonyos ponton gyors és nehezen visszafordítható változások következnek be. A klímaváltozás, az aszályok, a szélsőséges időjárási események vagy éppen az ökológiai rendszerek összeomlása arra figyelmeztetnek, hogy a természet reakciói gyakran késleltetve jelentkeznek. Ez különösen megnehezíti a társadalmi cselekvést, hiszen az emberek hajlamosak a rövid távú előnyöket előnyben részesíteni a hosszabb távú kockázatok figyelembevételével szemben. A hatékony cselekvést természetesen az is árnyalja, hogy e kedvezőtlen folyamatoknak lehetnek nyertesei is, hiszen például lehet, hogy a világ jelentős részén a klímaváltozás teljes mértékben átalakítja a mezőgazdasági tevékenységeket, ugyanakkor egyes területek esetében éppen a melegebb és/vagy csapadékosabbá váló éghajlat tesz lehetővé olyan mezőgazdasági tevékenységeket, amelyek korábban elképzelhetetlenek lettek volna az adott területeken. Hosszabb távon azonban a környezeti problémák hatásai szinte mindenkit érintenek.

Ebben a helyzetben az oktatási intézmények felelőssége különösen nagy. Nem elegendő csupán a fenntarthatóságról tanítani, az intézmények működésének is összhangban kell állnia ezekkel az értékekkel. Az energiafelhasználás, a hulladékgazdálkodás, a közlekedési szokások vagy éppen a beszerzési gyakorlatok mind olyan területek, ahol a szervezetek példát mutathatnak, és az ökológiai lábnyom csökkentésével párhuzamosan lényegesen hitelesebb üzenetet jelent, ha a tanult elvek a mindennapi intézményi működésben is megjelennek.

A pedagógusképzés szerepe ezen belül meghatározó. A jövő oktatóinak felkészítése olyan feladat, amely hosszú távon megsokszorozhatja a fenntarthatósági törekvések hatásait. Az egyetemek és karok által szervezett programok, projektek és kezdeményezések ezért nem csupán az aktuális hallgatók szemléletformálását szolgálják, hanem közvetve a jövő generációinak nevelésére is hatással vannak.

A fenntarthatóság kérdésköre ugyanakkor rámutat arra is, hogy az emberi közösségek képesek hosszú távú tervezésre és együttműködésre. Számos területen látjuk, hogy a szabályok betartása és a közös célok érdekében végzett koordinált cselekvés sikeres lehet.

Gondolhatunk például a közlekedési rendszerekre vagy a nemzetközi repülőterek működésére is, ahol emberek milliói követnek nap mint nap közösen elfogadott szabályokat annak érdekében, hogy e rendszerek kiszámíthatóan, biztonságosan és hatékonyan működjenek. Ezek a példák azt mutatják, hogy az emberiség rendelkezik azokkal a képességekkel, amelyek szükségesek lehetnek a fenntarthatósági kihívások kezeléséhez is.

Érdekes kérdés azonban, hogy az erőforrások felélése és/vagy elpusztítása mennyiben sajátosan emberi magatartásminta. A természetben számos példát találunk arra, hogy egy populáció a korlátok látszólagos hiányában gyors növekedésnek indul, majd az erőforrások kimerülése miatt összeomlik. Ennek egyik, talán legszemléletesebb példája a St. Matthew-sziget rénszarvasainak története.¹ A szigetre a II. világháború éveiben betelepített állomány néhány évtized alatt rendkívüli mértékben megnövekedett, mivel látszólag bőséges táplálék állt rendelkezésre, és nem voltak természetes ragadozók. A populáció azonban egy idő után túllépte a környezet eltartóképességét, az erőforrások kimerültek, amelyet tovább fokoztak a kedvezőtlen időjárási viszonyok, így hamarosan az állomány drámai összeomlása következett be, és a rénszarvasok néhány évtized múlva teljesen eltűntek a szigetről.

A történet figyelmeztető példaként szolgálhat(na) az emberiség számára is. A legfontosabb különbség azonban az, hogy az emberek képesek előre tervezni, tudást felhalmozni, együttműködni, szabályokat alkotni és betartani. Míg a rénszarvasok viselkedését biológiai ösztönök irányították, addig az emberiség rendelkezik a képességgel, hogy felismerje saját tevékenységének következményeit, és ennek megfelelően módosíthatja döntéseit, amelyek – optimális esetekben – valóban fenntarthatóbb helyzeteket eredményezhetnek.

A Környezeti nevelés és fenntarthatóság című kötet egyik legfontosabb tanulsága talán éppen ez utóbbi: a jövő nem előre meghatározott. A környezeti problémák súlyossága ellenére az oktatás, a tudomány és a társadalmi együttműködés olyan eszközöket biztosíthat, amelyek segítségével kedvezőbb irányba terelhetők a folyamatok. A környezeti nevelés nem kínál gyors megoldásokat, de hozzájárulhat ahhoz, hogy a társadalom felelősebben viszonyuljon a természeti erőforrásokhoz, és tudatosabban alakítsa saját jövőjét: és ez a törekvés ma talán fontosabb, mint valaha.

A megkezdett munka azonban nem tekinthető lezártnak, hiszen további terv a könyv tartalmi elemeinek folyamatos aktualizálása és frissítése, valamint az is, hogy a jelenlegi szerzők mellett a későbbiekben más felsőoktatási intézmények kollégái, illetve a témával foglalkozó gyakorló szakemberek is bekapcsolódjanak a környezeti neveléssel és fenntarthatósággal kapcsolatos eredmények és jó gyakorlatok minél szélesebb körű megosztásába.

¹ Klein, D. R. (1968): The Introduction, Increase, and Crash of Reindeer on St. Matthew Island. The Journal of Wildlife Management, Vol. 32, No. 2, pp. 350-367